

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА КОМПЕТЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Боровець О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-0722-3317
olena.borovets@rshu.edu.ua*

Яковишина Т. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Пластова, 31, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-9507-3621
tetiana.yakovyshyna@rshu.edu.ua*

Ключові слова: майбутній учитель, самоосвіта, саморозвиток, формування компетенцій.

У статті наголошується, що сучасний етап розвитку галузі професійної освіти характеризується певними тенденціями, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок суміжних наук. Актуалізується: на сьогоднішньому етапі якісна професійна підготовка майбутнього вчителя має на меті формування педагога, здатного до вироблення стратегій професійного розвитку та саморозвитку. Це є обов'язковою вимогою професії.

Розглянуто зміст поняття «професійний саморозвиток» як базової складової професійної компетентності майбутнього вчителя. Авторки трактують це поняття як безперервний, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, спрямований на підвищення рівня власної професійної компетенції через удосконалення професійно значущих якостей, умінь і навичок та реалізації творчих здібностей відповідно до соціальних вимог з метою досягнення значних результатів у майбутній професійній діяльності.

Виявлено, що структура саморозвитку охоплює: самосвідомість, що здійснюється через механізм самопізнання; самовизначення як умову формування життєвої позиції, що позитивно сприймається особистістю; самоврядування як цілеспрямовану діяльність людини з управління собою; самоосвіту, що включає самонавчання і самовиховання; професійну самореалізацію, яка є метою, умовою, результатом цілеспрямованого професійного саморозвитку здобувача.

Встановлено, що системоутворюючі елементи професійного саморозвитку та компоненти компетенції професійного саморозвитку мають взаємозв'язок й у своєму змісті впливають одне з одного. Охарактеризовано компоненти компетенції професійного саморозвитку: мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний.

Зроблено узагальнювальні висновки щодо вивчення окресленої проблеми та необхідності створення таких педагогічних умов, що забезпечуватимуть формування в кожного здобувача потреби максимально саморозвиватися і застосовувати свої здібності до педагогічної сфери діяльності на практиці.

COMPONENT STRUCTURE OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER

Borovets O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary,
Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of the Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0722-3317
olena.borovets@rshu.edu.ua*

Yakovyshyna T. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary,
Inclusive and Higher Education Pedagogy
Rivne State University of the Humanities
Plastova str., 31, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9507-3621
tetiana.yakovyshyna@rshu.edu.ua*

Key words: *future teacher, self-education, self-development, competence formation.*

The article emphasizes that the current trends in the development of the field of professional education are marked by certain things that require the integration of knowledge, practical skills and skills of related sciences; wide implementation of information technologies in education, etc. The authors emphasize that at today's stage, high-quality professional training of the future teacher is aimed at forming a teacher capable of developing strategies for professional development and self-development. This is a mandatory requirement of the profession.

The content of the concept of "professional self-development" as a basic component of the professional competence of the future teacher is considered. The authors interpret this concept as a continuous, purposeful process of personal and professional growth, aimed at increasing the level of one's own professional competence through the improvement of professionally significant qualities, abilities and skills and the realization of creative abilities in accordance with social requirements in order to achieve significant results in future professional activities. It was found that the structure of self-development includes: self-awareness, which is carried out through the mechanism of self-knowledge; self-determination as a condition for the formation of a life position that is positively perceived by the individual; self-governance as a purposeful activity of a person to manage himself; self-education, including self-learning and self-education; professional self-realization, which is the goal, condition, result of purposeful professional self-development of the applicant.

It was established that the system-forming elements of professional self-development and the components of professional self-development competence are interrelated and in their content derive from each other. The components of professional self-development competence are characterized: cognitive-active, motivational, reflective.

General conclusions have been drawn regarding the study of the outlined problem and the need to create such pedagogical conditions that will ensure the formation of the need for each student to try to self-develop as much as possible and apply their abilities to the pedagogical sphere of activity in practice.

Постановка проблеми. Програмою ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття» акцентується, що освіта в наш час не повинна закінчуватися отриманням диплому – вона має продовжуватися впродовж усього життя, стимулюючи розвиток людини на різних етапах її життєдіяльності. Реалізація концепції навчання впродовж життя (*Lifelong Learning*) як вирішального чинника поступового розвитку країни спонукає до пошуків нового підходу до підготовки майбутніх фахівців, який ґрунтується на принципах сприяння сталому розвитку суспільства через накопичення конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти та саморозвитку впродовж життя.

Сучасні тенденції розвитку галузі професійної освіти відзначаються певними особливостями: постійним ускладненням змісту освіти, підвищенням рівня освітніх стандартів; актуалізацією проблем виховання; розв'язанням складних професійно-педагогічних проблем, що вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок суміжних наук; широким упровадженням інформаційних технологій в освіті тощо [3]. Тому організація освітнього процесу професійної школи повинна бути такою, щоб випускники могли не лише адаптуватися в швидко змінному світі, але й були здатними до перетворення цього світу, а, отже – володіли не лише знаннями, але й уміли застосовувати їх у процесі власної самостійної наукової, дослідницької й творчої діяльності.

У цьому контексті актуальною є проблема створення умов для професійного саморозвитку майбутніх фахівців. У Законі України «Про освіту» вказано, що педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність (стаття 54, п. 2). Самоосвіта – це в першу чергу цілеспрямована, пізнавальна діяльність педагога з оволодіння загальнолюдським досвідом, методологічними та спеціальними знаннями, професійними вміннями і навичками, необхідними для удосконалення педагогічного процесу. Поза самоосвітою та саморозвитком ідея компетентнісного, особистісного та професійного зростання викладача є нездійсненою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя проблеми формування компетентності професійного саморозвитку в здобувачів складають праці науковців О. Акімової, Н. Бухлової, О. Дубасенюк, О. Малихіна, І. Преображенської, С. Рубінштейна, О. Савченко. Зокрема, Г. Балл звертає увагу на те, що впродовж життя можливі переходи від однієї провідної сфери до іншої. На думку вченого, в житті реалізуються різні варіанти успішного самовизначення і самотворення особистості. Людина може

найбільшою мірою проявляти творчість, виражати свою особистість, справляти позитивний вплив на інших людей, на суспільне життя, діючи в різних сферах, у тому числі: у сфері професійної праці, причому, це стосується як професій, зміст яких вимагає креативу, так і таких, яким надає творчого характеру фахівець, володіючи відповідними якостями; у сфері громадської діяльності та різноманітних захоплень [1, с. 21–36].

Досвід, який напрацьовано у сучасній психолого-педагогічній літературі, став підґрунтям для порушеної проблеми дослідження. Зокрема, у такому контексті значний інтерес становить концепція саморозвитку особистості Г. Костюка, у якій автор розкриває співвідношення розвитку власної активності суб'єкта і результату його взаємодії з оточуючим світом. Освітнє середовище розглядається Г. Костюком як найоптимальніше для розвитку та саморозвитку індивіда [4].

Отож, метою статті є теоретичне обґрунтування структури професійного саморозвитку майбутнього вчителя, особливостей формування компетентності саморозвитку в процесі підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи професійний саморозвиток як базову складову професійної компетентності майбутнього вчителя, акцентуємо увагу на те, що це поняття визначають як безперервний, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, спрямований на підвищення рівня власної професійної компетенції через удосконалення професійно значущих якостей, умінь і навичок та реалізації творчих здібностей відповідно до соціальних вимог з метою досягнення значних результатів у майбутній професійній діяльності.

Акумулюючи низку дисертаційних робіт, психолого-педагогічної літератури, з'ясувалося, що немає єдиної точки зору у виділенні компонентної структури саморозвитку загалом, немає і єдиної компонентної структури професійного саморозвитку зокрема. Тому в нашому дослідженні ми опиралися на структуру, яка найповніше розкриває, на наш погляд, аналізоване явище: самосвідомість, що здійснюється через механізм самопізнання; самовизначення як умова формування життєвої позиції, що позитивно сприймається особистістю; самоврядування як цілеспрямована діяльність людини з управління собою; самоосвіта, що включає самонавчання і самовиховання; професійна самореалізація, яка є метою, умовою, результатом цілеспрямованого професійного саморозвитку здобувача.

Теоретичні константи, що окреслюють компонентну структуру професійного саморозвитку, дають можливість трактувати компетенцію професійного саморозвитку як здатність та готов-

ність людини самореалізуватися в освітній та професійній діяльності на основі самосвідомості, самовизначення, самоврядування та самоосвіти.

Отже компетенція професійного саморозвитку (КПС), як будь-яка інша компетенція, має певну компонентну структуру. Визначаючи її зміст, ми відмітили, що вчені фіксують різні компоненти компетенції, тим самим уточнюючи, доповнюючи її специфічним наповненням (компонентами), які точніше відображають сутнісні характеристики компетенції.

Опираючись на вищесказане, можна зробити такий висновок: здатність студента до самореалізації та самоосвіти, самосвідомості, самовизначення, самоврядування відносяться до когнітивно-діяльнісного компонента КПС; усвідомлення необхідності особистісно-професійного саморозвитку визначає мотиваційний компонент КПС. Компонентна структура КПС, крім названих компонентів, містить ще один компонент – рефлексивний, який спирається на сутність самого поняття «компетенція», що передбачає рефлексію усвідомленої діяльності.

Таким чином, системоутворюючі елементи професійного саморозвитку та компоненти компетенції професійного саморозвитку мають взаємозв'язок й у своєму змісті впливають одне з одного [2].

Опишемо докладніше зміст кожного з компонентів КПС.

Мотиваційний компонент співвідноситься з мотивами професійного саморозвитку та способами їх задоволення, містить знання про прийоми постановки завдань професійного саморозвитку відповідно до особистісних та колективних потреб у процесі активної навчально-професійної діяльності. Мотиваційно-смілова складова ставлення здобувачів вищої освіти до професії впливає на їхню емоційну впевненість у собі, на діяльнісні можливості, на наміри здобувачів та їхні мотиваційні установки, пов'язані з питаннями саморозвитку в умовах інформаційного суспільства.

Зміст мотиваційного компонента виражається через такі його показники, як пізнавальна та професійна мотивація (підвищення кваліфікації та майстерності), прагнення до саморозвитку (спрямованість на саморозвиток). Отже, позитивна мотивація забезпечує успішне оволодіння знаннями, вміннями та створює потенційну можливість розвитку та саморозвитку здобувача.

Розвиток *когнітивно-діяльнісного компонента* тісно пов'язаний з умінням здобувача організувати свою навчально-професійну діяльність. Цей компонент включає здібності набувати нові знання, вміння, навички та здатність застосовувати їх на практиці, передбачає розвиток (як й інші компоненти) таких «само» процесів, як само-

свідомість, самопізнання, професійне самовизначення, самоврядування, професійна самореалізація, самоосвіта.

Зміст означеного компонента передбачає виявлення проблем, що виникають упродовж освітньо-професійної діяльності, роботу з інформацією з різних джерел, вивчення наукової літератури вітчизняних та зарубіжних авторів, використання інформаційних технологій тощо.

У процесі освоєння азів педагогічної професійної діяльності когнітивні здібності включаються до більш складної функціональної системи, яка взаємопов'язана зі структурою діяльності та знань, що визначають професійну компетентність фахівця. У процесі професійної підготовки необхідний активний вплив на розвиток когнітивно-діяльнісних здібностей через цілеспрямоване навчання діям щодо отримання, переробки та застосування професійних знань, умінь, навичок.

Виникнення інформаційного суспільства вимагає приведення сфери вищої освіти у відповідність до її потреб, де об'єктивно зросли вимоги з боку як професійної підготовки фахівців, так і роботодавців (до здатності індивіда самостійно і перманентно оновлювати професійні знання, тим самим підвищуючи професійну компетентність).

Отже, одне із нагальних завдань професійної підготовки майбутніх учителів – це формування компетенції професійного саморозвитку (когнітивно-діяльнісного компонента), що дозволяє орієнтуватися у величезному потоці інформації, швидко перебудовувати свою діяльність, оцінювати свої сили та можливості, ставитися до себе критично, співвідносити свої сили з масштабом розв'язуваних завдань та на основі отриманої інформації самостійно визначати цілі та завдання, шляхи їх реалізації.

Третій компонент компетенції професійного саморозвитку – *рефлексивний*, є важливою складовою ланкою професійного саморозвитку здобувача. Означений компонент передбачає постановку завдань, аналіз ситуації, самоконтроль та оцінку ефективності рішень (як своїх, так і партнерів) на основі саморефлексії, прогнозування та планування можливих результатів та наслідків власних дій, здатність відзначати зміни в собі, використовувати механізми самокорекції. Рефлексивний компонент оцінюється через такі показники: об'єктивна оцінка результатів своєї діяльності та одногрупників, адекватна та об'єктивна самооцінка.

Рефлексивна складова охоплює відповідальність особистості за свої дії, наполегливість у досягненні мети, впевненість у собі, схильність до самоаналізу та самовдосконалення, тобто усвідомлення себе, своїх здібностей, вчинків, цілей та мотивів своєї професійної поведінки, свого

ставлення до самого себе та оточуючих людей. Рефлексивна діяльність дозволяє здобувачеві усвідомити свою унікальність, індивідуальність, які стають доступними завдяки аналізу його предметної діяльності та її результатів.

Власне, рефлексивна діяльність стає рушійною силою для оцінювання та розуміння майбутніми вчителями своїх недоліків, здійснення переходу до якісної самозміни та автоматизації засвоєних умінь, необхідних для професійного саморозвитку.

Усі перелічені компоненти компетенції професійного саморозвитку – мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивний – тісно пов'язані між собою та взаємозумовлені, зміна одного з них істотно впливає на всю компонентну структуру в цілому. Без наявності мотивації до отримання професійно необхідних знань (мотиваційний компонент) неможливе міцне та якісне засвоєння нових знань, умінь (когнітивно-діяльнісний компонент), а рефлексивна діяльність дозволяє здобувачеві оцінити рівень наявних досягнень та поставити цілі й визначити завдання щодо самозміни.

На наш погляд, існує низка педагогічних умов, що сприяють формуванню компетенції професійного саморозвитку майбутнього вчителя. Так, серед найбільш значущих виокремимо такі:

1) зміщення освітнього процесу з формування спрямованості майбутнього спеціаліста в бік самоактуалізації та самодетермінації в майбутній педагогічній діяльності;

2) поповнення змісту навчання системою понять і концепцій, що є підґрунтям для майбутніх фахівців спрямовувати свої зусилля на рефлексію, самопроєктування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток у сфері професійно значущих якостей особистості.

Процес цілеспрямованого формування компетенції професійного саморозвитку можливий завдяки віковим особливостям сенситивного періоду, що припадає на студентські роки, та міждисциплінарним зв'язкам наукових дисциплін, що

викладаються на кафедрі педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти майбутнім вчителям початкових класів. Під час формування компетенції професійного саморозвитку слід спиратися саме на міждисциплінарні зв'язки, які створюють основу професійної діяльності майбутнього педагога, оскільки забезпечують формування міждисциплінарних, цілісних систем знань.

Отож слід пам'ятати, що саме у студентський період життєдіяльності людини активно формується професійна самосвідомість. Характерною особливістю стає формування низки компетенцій, зокрема компетенції професійного саморозвитку, розвиток цілісних уявлень про педагогічну діяльність, наповнення предметним змістом мотивів та цілей справжньої освітньої та професійної діяльності. На означеному етапі (студентський період) відбувається формування професійної придатності (навчання професії) до реальної практичної діяльності в результаті освоєння здобувачами професійно орієнтованих знань, умінь і навичок, розвитку професійно важливих якостей та професійно орієнтованих психологічних властивостей особистості (операційної основи професійного самовизначення, елементів професійного мислення, пам'яті, психомоторики тощо).

Висновки. Таким чином, формування компетенції професійного саморозвитку як комплексного результату освітнього процесу містить сукупність взаємопов'язаних компонентів, зміст яких слугує визначенню провідних завдань у процесі формування компетенції, що включають актуальні вміння професійного саморозвитку. Ця проблема досить важлива сьогодні, і для її розв'язання необхідно створити такі педагогічні умови, що забезпечуватимуть формування в кожного здобувача вищої освіти потреби максимально саморозвиватися і застосовувати свої здібності до педагогічного виду діяльності на практиці. У цьому ми вбачаємо перспективи для подальшого вивчення проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти. *Освіта і управління*. 1997. № 2. С. 21–36.
2. Жорова І., Кузьмич Т., Назаренко Л. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності: методичні рекомендації. Херсон : РПО, 2012. 80 с.
3. Коваль Т., Сисоева С., Сущенко Л. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навчальний посібник. Київ : Вид. центр КНЛУ. 2009. 380 с.
4. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

REFERENCES

1. Ball G. (1997) Psykholoho-pedahohichni zasady humanizatsii osvity. [Psychological and pedagogical principles of humanization of education]. *Osvita i upravlinnia*. Vol. 2. Pp. 21–36.
2. Zhorova I., Kuzmych T., Nazarenko L. (2012) Samoosvita pedahoha yak umova pidvyschennia yoho profesiinoi kompetentnosti: metodychni rekomendatsii [Self-education of a teacher as a condition

- for increasing his professional competence: methodical recommendations]. Kherson. RIPO, 2012. 80 p. [in Ukrainian]
3. Koval T., Sysoieva S., Sushchenko L. (2009) Pidhotovka vykladachiv vyshchoi shkoly: informatsiini tekhnolohii u pedahohichnii diialnosti: navchalnyi posibnyk [Training of teachers of higher education: information technologies in pedagogical activity: study guide]. Kyiv: Vyd.tsentr KNLU. 2009. 380 p. [in Ukrainian]
 4. Kostyuk H. (1989) Navchalno-vykhovnyi protses i psykhiichni rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality]. Kyiv: Radianska shkola, 608 p. [in Ukrainian]